

ویرگی های زیادت مدیران از منظر قرآن

و در مقابل دین، منافع دنیا را برگزیند، نه تنها خود به گمراهی رفته، بلکه ملتشی را به تباهی و هلاکت می کشاند.

از سفارش انکید خداوند به پیامبران این بود که تقوا پیشه کنند تا به درستی بتوانند جامعه و قوم خویش را رهبری کنند، چنانچه از آیه ذیل به خوبی این مطلب روشن می شود «ولقد وصینا الذین اوتوا الكتاب من قبلکم و اباکم ان اتقوا الله»^۱ و ما به کسانی که پیش از شما کتاب آسمانی به آن ها داده شده بود، سفارش کردیم همچنین به شما نیز سفارش می کنیم که از نافرمانی

است، گوشه ای کوچک و برداشتی اجمالی است که در مورد ویژگی های مدیران با نگاهی به آیات قرآن نوشته شده است.

۱. تقوا و پرهیزگاری

تقوا و پرهیزگاری از صفات برجسته یک انسان مؤمن و خداجوست. بلکه تقوا معیار و ملاک برتری و تفضل انسان ها بر یک دیگر است، ولی این ویژگی مهم باید در حاکمان، مدیران و کارگزاران اسلام به طور شایسته و بیش از دیگران مشاهده شود. حاکم و رهبری که تهذیب نفس و تقوا الهی نداشته باشد

مقدمه

دین اسلام برای رهبران مدیران جامعه اسلامی ویژگی های زیادی را بر شمرده است. در این میان قرآن کریم در آیات مختلف به تصریح و یا اشاره در مورد این ویژگی ها در ضمن داستان های پیامبران و یا به صورت صریح به پیامبر دستور می دهد که این گونه رفتار کن. آنچه در این نوشتار فراهم شده

محمداکره صبری
دانش آموز، کارشناسی ارشد
شوروی، تهران، ایران

خدایبیر همیزید.

۲. بصیرت و دور اندیشی

مدیران اسلامی و حاکمان الهی نباید چشم انتظار وقایع و رخ داده‌ها بنشینند تا بعد از بروز جزایات تصمیم گیری کنند. بصیرت و دوراندیشی برای آینده مملکت و اداره آن از واجبات و شرایط لازم یک مدیر و حاکم اسلامی است.

همچنان که حضرت یوسف علیه السلام برای نجات اهل مصر از خشکسالی و قحط سالی، برنامه‌ریزی کرد و مردم را از قحطی نجات داد. «فال تزرعون سبع سنین دابا» (یوسف: ۴۷)

از امیرالمؤمنین علیه السلام نقل شده است که پیامبر خدا صلی الله علیه و آله فرمود: بیشتر دعای من و دعای پیامبران پیش از من در عرفه این بود.

... خداوند: در قوه شنوایی من نور قرار ده و در قوه بینایی‌ام نور عنایت کن و دلم را نورانی کن، خدایا شرح صدر به من ده و کارهایم آسان کن.^۲ و نیز سر امام علی علیه السلام پس از واقعه نهروان درباره بصیرت خود در موضع گیری‌های سیاسی و مدیریتی جامعه از نور بصیرت این چنین می‌فرمایند: من برای یاری اسلام هنگامی قیام کردم که آنان سست شدند و خود را آشکار نمودم آنگاه که آنان سر در گریبان کردند و سخن گفتم وقتی که آنان جرأت حرف زدن نداشتند و با نور الهی حرکت کردم هنگامی که آنان توقف نمودند.^۳

۳. شناسایی نقاط ضعف و اهم و مهم

حاکم یک مملکت یا مدیر یک اداره اگر بتواند نقاط ضعف مملکت یا اداره را تشخیص دهد و در پی رفع آن‌ها نباشد، موفق نخواهد شد. اگر خود حاکم یا مدیر نقاط ضعف را شناسایی نکند، دشمن شناسایی می‌کند و از این طریق به مملکت ضربه وارد می‌کند. چنانچه در صدر اسلام عده‌ای بادعای دیانت و پیروی از پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و با ساختن مسجدی بنام (ضرار) راه نفوذ در صفوف مسلمین و مبارزه با آنان را تنها راه موفقیت خویش گمان می‌کردند و می‌خواستند از این طریق پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله را اغواء کنند که جبرئیل امین به پیامبر صلی الله علیه و آله خاطر نشان کرد که این مسجد (ضرار) محل فتنه و آشوب است، و مسجد به حکم پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله تخریب شد.

والذین اتخذوا مسجداً ضراراً و کفراراً و تفریقاً بین

۴. جلوگیری از تفرقه و اختلاف

بی‌تردید تمام انسان‌ها از لحاظ علم و اندیشه و هم از جهت نوع نگرش و خلق و خوی یکسان نیستند. هر کس دارای ذوق و سلیقه، رای و تفکر خاصی است، ولی این تفاوت‌ها نباید منجر به اختلاف و تشتت و تفرقه شود. از وظایف عمده مدیران جهت دادن مردم به سمت و سوی واحدی است تا در یک مسیر حرکت کرده از هر گونه تشتت و اختلاف بپرهیزند و به اهداف بلند و پاک خودشان برسند. قرآن مجید در مورد وحدت و اتفاق و دوری از تفرقه فرموده: «واعتصموا بحبل الله جميعاً ولا تفرقوا»^۴

دشمنان دین و همچنین حاکمان جور سعی می‌کنند بین مردم اختلاف بیاندازند تا آنان بتوانند به راحتی بر آنان سلطه پیدا کنند؛ یعنی قوت مردم ضعیف می‌شود و توان مقابله با بی‌عدالتی و ظلم و جور را از دست می‌دهند. قرآن مجید خاطر نشان می‌کند: اول کاری که فرعون بعد از رسیدن به قدرت انجام داد، تفرقه و اختلاف بود و بدین طریق حکومت ظالمانه خودش را تثبیت کرد. آن فرعون علافی الارض و جعل اهلها شیعاً^۵

۵. صراحت لهجه و ارائه خط مشی

بیان حقایق و یا فشاری در به ثمر رساندن اهداف مهم نظام و نیز اتمام حجت و گفتن واقعیت‌هایی که به سرنوشت ملت و نظام بستگی دارد از ویژگی‌های مهم مدیر و یا حاکم است، پرده پوشی، کنایه‌گویی، سکوت بی‌جا و توجیهاات غلط هرگز در خور شان حاکم اسلامی نیست. در این راه باید از منطق و استدلال کمک گرفت. مثال‌های زیادی در قرآن مجید برای صراحت لهجه از انبیاء علیهم السلام نقل شده است ما فقط به این دو مثال اکتفا می‌کنیم. «لکم دینکم ولی دین» (کافرون: ۶) که پیامبر

۶. راز داری و کتمان سر

راز داری و کتمان بعضی از مسائل که خوف خطر بروز اختلاف در آن باشد و یا مصلحت جامعه اقتضاء کند، هیچ منافاتی با صراحت لهجه که در صفحه قبل ذکر شد، ندارد. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله در معاشرت با زن‌هایش مصلحت می‌دید بعضی از مطالب را مخفی و پرده‌پوشی کند. و اذاسر النبی الی بعض ازواجه حدیثاً^۶ یا مطلبی که حیثیت و ناموس عده‌ای را تهدید کند، باید پنهان و در کتمان بماند.

۷. سعه صدر و عفو و گذشت

بردباری و سعه صدر در برابر نامایمات و گذشت و اغماض از بعضی امور که از اهمیت اساسی برخوردار نیست، از ویژگی‌های مهم یک مدیر است. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله با ملایمت و سعه صدر توانست بر دل‌ها نفوذ و آنان را به صراط مستقیم هدایت کند. در قرآن مجید آمده: فیما رحمہ من الله لنت لهم و لو کنت فظاً غلیظ القلب لانفضوا من حولک فاعف عنهم و استغفر لهم.^۸

۸. انتقاد پذیری

تحمل انتقاد و اعتراضات دیگران برای هر یک از مدیران و کارگزاران یک نظام، امری لازم و ضروری است. کسانی که خودسازی لازم در این باره ندارند و در برابر انتقادات، کم تحمل و بی‌صبر هستند، دستیابی به مسئولیت‌ها برای آنان مضر و مشکل آفرین خواهد بود.

وقتی که حضرت موسی علیه السلام با قومش درباره فرمان الهی در رابطه با ذبح گاو سخن می‌گوید، قومش با ناباوری از وی انتقاد می‌کنند و می‌گویند: آیا ما را مسخره می‌کنی؟ موسی علیه السلام بدون هیچ عصبانیت و ناراحتی جواب می‌دهد اگر از مسخره کنندگان باشم جاهلم و به خدا پناه می‌برم از اینکه از جهال باشم. و الا قال موسی لقومه ان الله یامرکم ان تدبخوا بقرة قالوا انتخذنا هزوا قال اعود بالله ان اکون من الجاهلین^۹

۹. فصل الخطاب

یکی از ویژگی‌های مدیران فصل الخطاب بودن آنان است؛ یعنی بتوانند حرف آخر را بزنند، جوسازی‌ها و شایعات مواضع آنان را تغییر ندهند و آن‌ها را از اجرای اهداف عالی‌شان باز

اگر خود حاکم یا مدیر نقاط ضعف را شناسایی نکند، دشمن شناسایی می‌کند و از این طریق به مملکت ضربه وارد می‌کند.

دین» (کافرون: ۶) که پیامبر خطاب به مشرکان و کافران که هدایت نمی‌پذیرفتند فرمود و آیه ۵۲ سوره انبیاء که درباره برائت جستن حضرت ابراهیم از بت‌ها و خدایان مشرکان است.

ندارد و با اتکال به قدرت الهی در تصمیم گیری‌های صادقانه قاطع باشند. قرآن مجید خطاب به پیامبر اکرم ﷺ می‌فرماید: ای پیامبر اکرم با مردم مشورت کن، اما وقتی به باور درونی رسیدی و برای کاری عزم کردی با اتکا به خدا اقدام کن و هیچ هراسی به خود راه مده.

... و شاور هم فی الامر فاذا عزمت فتوکل علی الله ان الله یحب المتوکلین ان ینصرکم الله فلا غالب لکم^{۱۰}

و در جای دیگر نیز خطاب به آن حضرت در قرآن آمده است: ای رسول تو در میان مردم به عنوان حاکم و مدیر می‌توانی هر اختلافی را فیصله دهی و حکم کنی و از سوی دیگر مردم نیز می‌بایستی گوش به فرمان حاکم باشند و از او تبعیت و پیروی کنند: و آن احکم بینهم بما انزل الله ولا تتبع اموالهم^{۱۱}

آما کان قول المؤمنین اذا دعوا الی الله و رسوله لیحکم بینهم ان یقولوا سمعنا و اطعنا^{۱۲}

۱۰. اشراف در امور

مدیر و حاکم قوی کسی است که بر تمام امور و شئونات و نیز بر کارکرد زیر دستان اشراف داشته باشد تا در تصمیم‌گیری‌ها دچار لغزش و تزلزل نشود و فرصت طلبان و سودجویان با کنمان حقایق و نشر اکاذیب وی را اغفال و منزوی نسازند.

حضرت سلیمان ﷺ هم یک حاکم و مدیر بود که یک روز پرنده‌ای به نام هدهد که همیشه همراهش بود، جویای حالش شد: «و تفقد الطیر فقال ما لی لا اری الهدد ام کان من الغائبین» (نمل: ۲۰). از آیه دقت حضرت سلیمان و توجه به همه زیردستان و اشراف بر امور به دست می‌آید.

۱۱. پایداری و استقامت

پی‌نوشت‌ها:

۱. نساء: ۱۳۶.
۲. میزان الحکمه، ج ۹.
۳. توبه: ۱۰۷.
۴. آل عمران: ۱۵۳.
۵. آل عمران: ۱۵۳.
۶. قصص: ۴.
۷. تحریم: ۳.

تحمل انقلاب و اعتراضات دیگران برای هر یک از مدیران و کارگزاران یک نظام، امری لازم و ضروری است.

داشتن ظرفیت بالا در برابر سختی‌ها، ناملایمات، مشقت‌ها، رنج‌ها و دشواری‌ها برای یک مدیر و یک حاکم اسلامی لازم و ضروری است. فاستقم کما امرت و من تاب معک^{۱۳}

۱۲. داشتن صفات متضاد

یکی از ویژگی‌های او خصایص حاکم اسلامی و مدیر یک جامعه داشتن صفات متضاد است. یک مدیر باید بداند کجا چگونه رفتار کند. قرآن در مورد پیامبر اکرم ﷺ می‌فرماید: محمد ﷺ رسول الله و الذین معه اشداء علی الکفار رحماء بینهم^{۱۴}

قرآن مجید در مورد بعضی از احکام قضایی و اجرایی مثل قصاص سفارش اکید دارد که در این‌ها هرگز عطفوت، مهربانی و دل‌سوزی راه ندارد.

ولا تأخذکم بهما رافة فی دین الله ان کنتم تؤمنون بالله و الیوم الآخر^{۱۵}

۱۳. پیگیری

مدیر جامعه جهت پیگیری امور مملکتی نباید از هیچ امری غفلت کند و همیشه پیگیر اطلاعات، گزارشات و کسب واقعیت‌ها و دستورات داده شده باشد. حضرت سلیمان ﷺ گزارشات هدهد را دنبال کرد و بالاخره ملکه سبأ و قومش به دین توحیدی گرویدند و از بت‌پرستی و افتاب‌پرستی به خدایپرستی نائل شدند. «و اسلمت مع سلیمان لله رب العالمین»^{۱۶}

۱۴. وجدان کاری

تعهد و مسئولیت‌پذیری، در برابر وظیفه‌ای که بر عهده مدیر است از دیگر صفات اوست. حضرت نوح ﷺ از طرف خدا مسئولیت هدایت جامعه را بر عهده داشت و در این راه از جان و مال دریغ نکرد و شسب و روز در این راه تلاش

کرد. رب انی دعوت قومی لیلاً و نهراً^{۱۷}

۱۵. حسن خلق

یکی از خصوصیات مهم یک مدیر حسن خلق است. این ویژگی سبب جلب مردم می‌شود و در انبیا و ائمه به طور اتم موجود بوده است و همین رمز موفقیت‌شان در تبلیغ و هدایت مردم بود. فیما رحمہ من الله لنت لهم ولو کنت فظاً غلیظ القلب لانفضوا من حولک^{۱۸}

۱۶. امید و عدم یأس

امیدوار بودن و امیدوار ساختن دیگران به تحقق اهداف و به ثمر رسیدن کارها از وظایف مدیر است. قل یا عباد الذین اسرفوا علی انفسهم لا تقنطوا من رحمہ الله ان الله یغفر الذنوب جمیعاً^{۱۹}

۱۷. تواضع و فروتنی

از جمله ویژگی‌هایی که موجب می‌شود تا انسان نزد پروردگار رفعت و علو مقام پیدا کرده نزد مردم نیز محبوبیت کسب کند، تواضع و فروتنی است. مردم به انسان متواضع و فروتن علاقه‌مند می‌شوند و این از ویژگی‌هایی است که خداوند به افضل الرسل و خاتم النبیین دستور می‌دهد و می‌فرماید: و اخفض جناحک لمن تبعک من المؤمنین^{۲۰}

۱۸. مشورت

انسان عقل کل نیست. امکان خطا و اشتباه برای او وجود دارد لذا مشورت ضروری است تا کمتر دچار اشتباه و خطا شود، پیامبر خدا ﷺ با وجود اینکه معصوم بودند، باز هم مشورت می‌کردند.

قرآن مجید نیز به امر مشورت تأکید فراوانی دارد.

و شاور هم فی الامر فاذا عزمت فتوکل علی الله^{۲۱}

در قرآن و روایات نیز ویژگی‌های زیادی برای یک حاکم یا مدیر خوب نقل شده است. ولی ما به همین مقدار بسنده می‌کنیم.

۲۰. سوره: ۲۱۵.	۱۶. النمل: ۴۳.	۱۲. توره: ۵۱.	۸. آل عمران: ۱۵۹.
۲۱. آل عمران: ۱۵۸.	۱۷. نوح: ۵.	۱۳. هود: ۱۱۲.	۹. بقره: ۶۷.
	۱۸. آل عمران: ۱۵۹.	۱۴. فتح: ۲۹.	۱۰. آل عمران: ۱۵۹ - ۱۶۰.
	۱۹. زمر: ۵۳.	۱۵. توره: ۲.	۱۱. مائده: ۴۸.

ندارد و با اتکال به قدرت الهی در تصمیم گیری‌های صادقانه قاطع باشند. قرآن مجید خطاب به پیامبر اکرم ﷺ می‌فرماید: ای پیامبر اکرم با مردم مشورت کن، اما وقتی به باور درونی رسیدی و برای کاری عزم کردی با اتکا به خدا اقدام کن و هیچ هراسی به خود راه مده.

... و شاور هم فی الامر فاذا عزمت فتوکل علی الله ان الله یتحسب المتوکلین ان ینصركم الله فلا غالب لکم^{۱۱}

و در جای دیگر نیز خطاب به آن حضرت در قرآن آمده است: ای رسول تو در میان مردم به عنوان حاکم و مدیر می‌توانی هر اختلافی را فیصله دهی و حکم کنی و از سوی دیگر مردم نیز می‌بایستی گوش به فرمان حاکم باشند و از او تبعیت و پیروی کنند: و آن احکم بینهم بما انزل الله و لاتتبع اھواتهم^{۱۲}

آنگاه قول المؤمنین اذا دعوا الی الله و رسوله لیحکم بینهم ان یقولوا سمعنا و اطعنا^{۱۳}

۱۰. اشراف در امور

مدیر و حاکم قوی کسی است که بر تمام امور و شئونات و نیز بر کارکرد زیر دستان اشراف داشته باشد تا در تصمیم‌گیری‌ها دچار لغزش و تزلزل نشود و فرصت طلبان و سودجویان با کتمان حقایق و نشر اکاذیب وی را اغفال و متزوی نسازند.

حضرت سلیمان ﷺ هم یک حاکم و مدیر بود که یک روز پرنده‌ای به نام هدهد که همیشه همراهش بود، جویای حالش شد: «تفقد الطیر فقال ما لی لا اری الهدد ام کان من الفاتیین» (نمل: ۲۰). از آیه دقت حضرت سلیمان و توجه به همه زیردستان و اشراف بر امور به دست می‌آید.

۱۱. پایداری و استقامت

پی‌نوشت‌ها:

۱. نساء: ۱۳۱.
۲. میزان الحکمه، ج ۹.
۳. نهج البلاغه، حظه ۳۷.
۴. توبه: ۱۰۷.
۵. آل عمران: ۱۵۳.
۶. قصص: ۴.
۷. تحریم: ۳.

تحمل انتقاد و اعتراضات دیگران برای هر یک از مدیران و کارگزاران یک نظام، امری لازم و ضروری است.

داشتن ظرفیت بالا در برابر سختی‌ها، ناملازمات، مشقت‌ها، رنج‌ها و دشواری‌ها برای یک مدیر و یک حاکم اسلامی لازم و ضروری است. فاستقم كما امرت و من تاب معك^{۱۴}

۱۲. داشتن صفات متضاد

یکی از ویژگی‌ها و خصایص حاکم اسلامی و مدیر یک جامعه داشتن صفات متضاد است. یک مدیر باید بداند کجا چگونه رفتار کند. قرآن در مورد پیامبر اکرم ﷺ می‌فرماید: محمد ﷺ رسول الله و الذین معه اشداء علی الکفار رحماء بینهم^{۱۵}

قرآن مجید در مورد بعضی از احکام قضایی و اجرایی مثل قصاص سفارش اکید دارد که در این‌ها هرگز عطفوت، مهربانی و دلسوزی راه ندارد.

ولا تأخذکم بهما رافة فی دین الله ان کنتم تؤمنون بالله و الیوم الآخر^{۱۶}

۱۳. پیگیری

مدیر جامعه جهت پیگیری امور مملکتی نباید از هیچ امری غفلت کند و همیشه پیگیر اطلاعات، گزارشات و کسب واقعیت‌ها و دستورات داده شده باشد. حضرت سلیمان ﷺ گزارشات هدهد را دنبال کرد و بالاخره ملکه سبأ و قومش به دین توحیدی گرویدند و از بت‌پرستی و افتاب‌پرستی به خدایپرستی نائل شدند. «وأسلمت مع سلیمان لله رب العالمین»^{۱۷}

۱۴. وجدان کاری

تعهد و مسئولیت‌پذیری، در برابر وظیفه‌ای که بر عهده مدیر است از دیگر صفات اوست. حضرت نوح ﷺ از طرف خدا مسئولیت هدایت جامعه را بر عهده داشت و در این راه از جان و مال دریغ نکرد و شب و روز در این راه تلاش

کرد. رب انی دعوت قومی لیلاً و نهاراً^{۱۸}

۱۵. حسن خلق

یکی از خصوصیات مهم یک مدیر حسن خلق است. این ویژگی سبب جلب مردم می‌شود و در انبیا و ائمه به طور اتم موجود بوده است و همین رمز موفقیت‌شان در تبلیغ و هدایت مردم بود. فیما رحمہ من الله لنت لهم ولو کنت فظاً غلیظ القلب لانفضوا من حولک^{۱۹}

۱۶. امید و عدم یأس

امیدوار بودن و امیدوار ساختن دیگران به تحقق اهداف و به ثمر رسیدن کارها از وظایف مدیر است. قل یا عباد الذین اسرفوا علی انفسهم لا تقنطوا من رحمہ الله ان الله یغفر الذنوب جمیعاً^{۲۰}

۱۷. تواضع و فروتنی

از جمله ویژگی‌هایی که موجب می‌شود تا انسان نزد پروردگار رفعت و علو مقام پیدا کرده نزد مردم نیز محبوبیت کسب کند، تواضع و فروتنی است. مردم به انسان متواضع و فروتن علاقه‌مند می‌شوند و این از ویژگی‌هایی است که خداوند به افضل الرسل و خاتم النبیین دستور می‌دهد و می‌فرماید: وخفض جناحک لمن یتبعک من المؤمنین^{۲۱}

۱۸. مشورت

انسان عقل کل نیست. امکان خطا و اشتباه برای او وجود دارد لذا مشورت ضروری است تا کمتر دچار اشتباه و خطا شود، پیامبر خدا ﷺ با وجود اینکه معصوم بودند، باز هم مشورت می‌کردند.

قرآن مجید نیز به امر مشورت تأکید فراوانی دارد.

و شاور هم فی الامر فاذا عزمت فتوکل علی الله^{۲۲}

در قرآن و روایات نیز ویژگی‌های زیادی برای یک حاکم یا مدیر خوب نقل شده است. ولی ما به همین مقدار بسنده می‌کنیم.

۲۰. سمره: ۲۱۵.	۱۶. النمل: ۲۲.	۱۲. نور: ۵۱.	۸. آل عمران: ۱۵۹.
۲۱. آل عمران: ۱۵۸.	۱۷. نوح: ۵.	۱۳. هود: ۱۱۲.	۹. بقره: ۶۷.
	۱۸. آل عمران: ۱۵۹.	۱۴. فتح: ۲۹.	۱۰. آل عمران: ۱۵۹ - ۱۶۰.
	۱۹. زمر: ۵۳.	۱۵. نور: ۲.	۱۱. مائده: ۴۹.